

А.М. Кажурава

ЛЕКСІКАГРАФІЧНАЯ РЭПРЭЗЕНТАЦЫЯ ПАРЭМІЯЛАГІЧНЫХ АДЗІНАК БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ

В статье рассматриваются основные принципы лексикографической фиксации паремииологических единиц белорусского языка, а также подается пример словарной статьи «Большого словаря белорусских пословиц».

The given article presents the main principles of lexicographical fixation of the proverbs existing in Belarusian language. Also it gives the example of the article presented in the Dictionary of Belarusian proverbs.

Праблема лексікаграфічнай рэпрэзентацыі парэміялагічных адзінак беларускай мовы з'яўляецца актуальнай для айчыннага мовазнаўства, паколькі прыказкі ў розных зборніках адлюстроўваюцца паводле неаднастайных прынцыпаў і часта вельмі нязручна для карыстання як у навуковых мэтах, так і з практычнага пункту погляду. Прыказкі ў зборніках у асноўным груруюцца паводле тэматыкі. Пры гэтым тэматычная класіфікацыя прыказак вельмі часта не супадае ў розных зборніках, у адных і тых жа зборніках часта супярэчлівая, самі адзінкі ў межах вылучэння пэўных тэматычных груп змяшчаюцца хаатычна, што не дазваляе адлюстраваць парадыгматычныя суадносіны паміж адзінкамі парэміялагічнай падсістэмы мовы (у прыватнасці з'явы варыянтнасці прыказак і інш.).

У славянскай парэміялагічнай традыцыі асноўнымі прынцыпамі лексікаграфічнай фіксацыі прыказак з'яўляюцца алфавітны і тэматычны прынцыпы. Але найбольш грунтоўнымі з'яўляюцца слоўнікі, пабудаваныя на аснове прынцыпу фіксацыі парэміялагічных адзінак па ключавому (апорнаму) слову. Прыкладамі такіх слоўнікаў з'яўляюцца, “Галицько-руські народні пріповідки” І. Франко (Украіна), чатырохтомная «Nowa księga przysłów polskich» пад рэдакцыяй Ю. Кжыжаноўскага (Польша), “Большой словарь пословиц” В.І. Макиенкі (Расія).

У практыцы беларускай парэміяграфіі традыцыйнымі спосабамі размяшчэння прыказак у слоўніках і зборніках з'яўляюцца (1) алфавітны, як у “Слоўніку беларускіх прыказак” (2002) І.Я. Лепшава і М.А. Якаліцвіч, зборніку “Беларускія прыказкі, прымаўкі і загадкі” (1974) Я. Рапановіча, (2) тэматычны, як у зборніках “Прыказкі і прымаўкі” (1976) М.Я. Грынבלата, «Беларускія прыказкі, прымаўкі і фразеалагізмы» (1992) Ф.М. Янкоўскага, (3) гістарыяграфічны, як у зборніку “Прыказкі і прымаўкі” (2000) А.С. Аксамітава. Прынцыпы апісання парэміялагічных адзінак у розных парэміяграфічных выданнях супярэчаць адзін аднаму, мала рэпрэзентатыўныя паводле адлюстравання асноўных моўных (этымалагічных, структурных, семантычных, стылістычных і інш.) уласцівасцей прыказак.

Найбольш прыдатным для парэміялагічных слоўнікаў мы лічым падачу слоўнікавых адзінак не па алфавіту і не па тэмах, а паводле ключавых (апорных) слоў у складзе прыказак. Такім слоўнікам павінен стаць “Вялікі парэміялагічны слоўнік беларускай мовы”. Прыказкі ў ім павінны апісвацца вычарпальна з функцыянальна-стылістычнага пункту погляду, размяшчацца паводле гнездавога прынцыпу на аснове ключавых (апорных) слоў, рэпрэзентавацца ў слоўнікавым артыкуле паводле асноўных моўных (этамалагічных, структурных, семантычных, стылістычных і інш.) уласцівасцей, сістэматызавацца ў дадатках да слоўніка.

У склад вялікага парэміялагічнага слоўніка беларускай мовы павінны ўваходзіць толькі прыказкі. Пад прыказкай разумеецца ўстойлівы славесны комплекс, які мае сінтаксічную структуру замкнёнага сказа, што валодае афарыстычнасцю, прамым ці пераносным значэннем, змяшчае павучэнне ці філасофскае абагульненне і ўвайшоў у мову як з фальклору, так і з іншых крыніц. Галоўная задача для ўкладальнікаў слоўніка будзе заключацца ў недапушчэнні з'яўлення побач з прыказкамі такіх адзінак, як прымаўкі, фразеалагізмы, крылатыя выразы, народныя выслоўі і інш. Гэтыя адзінкі часта можна сустрэць побач з прыказкамі ў існуючых беларускіх парэміялагічных зборніках і слоўніках.

Слоўнікавы артыкул у вялікім слоўніку прыказак беларускай мовы павінен уключаць наступныя элементы: ключавое (апорнае) слова; загаловачная

прыказка; тлумачэнне значэння прыказкі; характарыстыка сітуацыі ўжывання прыказкі; варыянтныя формы прыказкі; парэміяграфічныя крыніцы фіксацыі прыказкі; прыказкі, сінанімічныя загаловак аўкавай адзінцы. Такім чынам, слоўнік кавы артыкул у вялікім парэміялагачным слоўніку беларускай мовы павінен мець наступны выгляд.

АДЗІН

1. Адзін і ў кашы няспорны (Леп., Якалц. 123).

Аднаму чалавеку, у адзіночку цяжка дабіцца чаго-н., справіцца з чым-н. Часцей ужываецца як апраўданне чыйго-н. бяссілля, бездапаможнасці.

Адзін і ў кашы няспорны (Tyszk., 416; Шпил., 173; Ром., Зап., III, 228; Крапіва, 247).

Аднаму і ў кашы няспорна (Нос., 119; Fed., 6; Pietk., 309; Сержп., 6; Ахрым., 19; А. Куцакова, 1957, Раг. 13.3.29).

Адзін і ў кашы прапаў (Анім., 261. Вар.: М. Грынблат, 1964, Пол. 8.1.6; Сцяшк., 578, Маст.).

Адзін і ў кашы прапаў (Сах., 1961, Брасл. 13.9.5).

Сін.: Адзін у полі не воін (Леп., Якалц. 123); Адна галавешка і ў печы тлее (Леп., Якалц. 123); Адной рукой і вузла не завяжаш (Сцяшк., 579, Лід. Вар.: Сцяшк., 579, Шчуч.; С. Клачко, 1966, Б.-Каш. 13.3.29; В. Ківель, 1967, Нясв. 13.10.21).

2. Адзін у полі не воін (Леп., Якалц. 124).

Аднаму чалавеку, у адзіночку цяжка дабіцца чаго-н., справіцца з чым-н. Часцей ужываецца як апраўданне чыйго-н. бяссілля, бездапаможнасці.

Сін.: Адзін і ў кашы няспорны (Tyszk., 416; Шпил., 173; Ром., Зап., III, 228; Крапіва, 247); Адна галавешка і ў печы тлее (Леп., Якалц. 123); Адной рукой і вузла не завяжа (Сцяшк., 579, Лід. Вар.: Сцяшк., 579, Шчуч.; С. Клачко, 1966, Б.-Каш. 13.3.29; В. Ківель, 1967, Нясв. 13.10.21).

3. Адна галавешка і ў печы тлее (Леп., Якалц. 123).

Аднаму цяжка, дрэнна жыць, у адзіноце ніякая справа не ладзіцца.

Адна галавешка не гарыць, а толькі тлее (Леп., Якалц. 124).

Сін.: Адзін і ў кашы няспорны (Tyszk., 416; Шпил., 173; Ром., Зап., III, 228; Крапіва, 247); Адзін у полі не воін (Леп., Якалц. 124); Адной рукой і вузла не завяжаш (Сцяшк., 579, Лід. Вар.: Сцяшк., 579, Шчуч.; С. Клачко, 1966, Б.-Каш. 13.3.29; В. Ківель, 1967, Нясв. 13.10.21).

4. Адной рукой і вузла не завяжаш (Леп., Якалц. 126).

Аднаму чалавеку, у адзіночку цяжка справіцца з чым-н.

Адным пальцам вузла не завяжаш (А. Махнач, 1952, Уздз. 13.10.15).

Адна рука і вузла не завяжа (Сцяшк., 579, Лід. Вар.: Сцяшк., 579, Шчуч.).

Сін.: Адзін і ў кашы няспорны (Tyszk., 416; Шпил., 173; Ром., Зап., III, 228; Крапіва, 247); Адзін у полі не воін (Леп., Якалц. 124); Адна галавешка не гарыць, а толькі тлее (Леп., Якалц. 124).

Такім чынам, стварэнне вялікага слоўніка беларускіх парэмій зробіць больш зручным выкарыстанне парэміяграфічных адзінак не толькі ў навуковых мэтах, але і для практычных потрэб, у тым ліку і на занятках па беларускай мове ў школе і ВНУ.